

ЧАСОПИСИ ЗА ДЕЦУ:
ЈУГОСЛОВЕНСКО НАСЛЕЂЕ
(1918–1991)

Зборник радова

Уредиле
др Тијана Тропин
др Станислава Бараћ

ИНСТИТУТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И УМЕТНОСТ
БЕОГРАД
2019

Sanja PETROVIĆ TODOSIJEVIĆ
Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd

050.488-057.874(497.1)"1945/1960"
36.014.3(497.1)"1953/1958"
оригинални научни рад

SLIKA OCA U JUGOSLOVENSKIM ČASOPISIMA ZA DECU OD KRAJA DRUGOG SVETSKOG RATA DO KRAJA PEDESETIH GODINA 20. VEKA¹

Apstrakt: Rad na temu „Slika oca u jugoslovenskim časopisima za decu od kraja Drugog svetskog rata do šezdesetih godina 20. veka“ predstavlja pokušaj da se odgovori na pitanje – Na koji se način u Jugoslaviji posle okončanja najvećeg sukoba u kolektivnoj svesti ljudi pozicionirala slika oca u pionirskoj, ali i drugoj štampi? Polazeći od pretpostavke da je profilisanje slike oca u javnom prostoru u direktnoj vezi sa pozicioniranjem slike deteta i detinjstva, pokazaće se na koji način je definisanje nove politike obrazovanja i vaspitanja krajem četrdesetih godina 20. veka, kao i sprovođenje velike školske reforme u periodu od 1953. do 1958. godine, doprinelo otkrivanju „novog detinjstva“, ali i redefinisaniu odnosa među svim članovima porodice pa i između oca i deteta.

Ključne reči: otac, detinjstvo, porodica, Drugi svetski rat, Treći plenum Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije, nova politika obrazovanja i vaspitanja, „srećno detinjstvo“, Opšti zakon o školstvu, pionirska štampa

Na „pramcu porodice“

„Kao figura na pramcu porodice i civilnog društva, otac je stasom nadvisio istoriju privatnog života“, napisao je Mišel Pero u *Istoriji privatnog života. Od Francuske revolucije do Prvog svetskog rata* (Перо, „Лица и улоге“, 2003: 95). Iako se smatra da je Francuska revolucija u velikoj meri „razbaštinila“ oca, ukidajući mu vlast nad punoletnom decom, ograničavajući pravo kažnjavanja itd., što je

* uransp@gmail.com

¹ Članak je rezultat rada na projektu *Tradicija i transformacija – istorijsko nasleđe i nacionalni identitet u Srbiji u 20. veku* (No 47019), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

doprinelo tome da se razviju teze koje doprinose razumevanju Revolucije kao one koja je ubila oca (Перо, „Лица и улоге“, 2003: 96–97), значајно је питање – Да ли је модернизација повећала женску власт (Перо, „Лица и улоге“, 2003: 217)? – а онда и – Да ли је модернизација допринела већој participацији оца у процесу образовања и васпитања деце?

У поређењу са раним новим веком у 19. веку породица односно кућа није више свеобухватан мушки простор. Захваљујући пре свега Индуријској револуцији долази до одвајања радног од приватног простора. Другим речима, мушкарци који су раније, уз значајну асистенцију жена, радили код својих кућа, сада почињу да иду на посао док жене престaju да раде. Volfgang Šmale је приметио да је „poslovni svet 19. stoleća водио ка све већем одвајању од посла и домаћинства, тј. породице – не само код мушкарaca, али посебно код њих. Ово одвајање ишло је наредо са једним снажнијим раздвајањем мушких и женских подручја рада. Све већи број мушкарaca радио је изван сопственог домаћинства. Bitи отац или супруг било је подређено друкчијем вremensком ритму. У зависности од друштвеног staleжа, све већи број мушкарaca морао је да и по више месеци у сезони буде раздвојен од своје породице“ (Шмале 2011: 216). За Šmalea „ова подела рада преко дана изван домаћинства и на породичан живот ујутру, увече, викendom, postaje „normalна“, ако те дане и delove дана очеви нису предвидели за састанке са другим мушкарцима“ (Шмале 2011: 217). На тај начин су очева овлашћења postала двоstrука. „У простору јавног он је потпуни господар. Једини ужива политичка права... Очева овлашћења су и домаће природе... Он је, пре свега, господар помоћу новца... Bitне одлуке donosi отац... Исто важи за одлуке о школовању, нарочито ако је реч о сину, као и за брачне veze“ (Перо, „Лица и улоге“, 2003: 96–97). Иако често ван куће, отац је и у нjoj био господар: „Има свој простор: за пушење и за билијар, где се мушкарци повлаче на разговор после mondenske večере; библиотеку, пошто су књиге – и bibliografija – и даље мушка посла; kancelariју, у коју деца улазе само дрhteћи“ (Перо, „Лица и улоге“, 2003: 101–102). Као апсолутни vладар spoljnјег и unutrašnjег sveta отац је имао кључну улогу у процесу улaska deteta и у породицу и у друштво. Joш у 19. веку ulazак deteta у породицу и друштво се није дешавао чином рођења deteta, јер је рођење било у директној vezi са порођајем жене. Порођај је сматран строго женским и приватним чином. Dete је ulazило и у породицу и у друштво чином пријављивања у општини и давањем имена, дакле чином који је био neodвојив од улоге оца у јавном простору. Пошто је дете добијало име, односно презиме, од оца подrazumeвало се да оно оцу и припада (Перо, „Лица и улоге“, 2003: 121).

Поражавајуће слике страдања деце у Првом, а онда и у Другом светском рату у актима директног terora, концентрационим logорима смрти, али и на другим местима допринеle су, између осталог, изненадној и neočekivanoј emancipацији деце као друштвене групе у годинама после Другог светског рата. Spoznaja о

načinima i stepenu stradanja dece u Drugom svetskom ratu doprinela je ne samo afirmaciji dijaloga o zaštiti dečijih života, prepoznavanju i definisanju dečijih prava već i novom otkrivanju detinjstva. Wolfgang Šmale smatra da je posle Prvog, a posebno posle Drugog svetskog rata retorika „oslobađanja“ bila prožeta atributima muškosti. Prenaglašeno insistiranje na atributima muškosti, prema Šmaleu, posledica su krize muškosti izazvane posledicama Drugog svetskog rata, kao što su: dva miliona ratnih zarobljenika, prisilnih radnika i kolaboracionista. Šmale se slaže sa onim teoretičarima koji su povlačenje muškaraca iz centra ka margini društvenih i političkih zbivanja tumačili kao direktnu posledicu krize muškosti izazvane saznanjem da, tokom Drugog svetskog rata, milioni muškaraca nisu ispunjavali svoju patriotsku dužnost (Шmale 2011: 252).

Smela Šmaleova teza mora se dopuniti ukazivanjem na niz drugih faktora koji su doprineli tome da, nakon okončanja najvećeg sukoba u kolektivnom pamćenju ljudi, dođe do značajne preraspodele moći među različitim društvenim grupama. U godinama posle Drugog svetskog rata staranje o deci kao društvenoj grupi moralo je biti usklađeno sa dva ključna principa na kojima je počivao „novi svet“. Upravo će ove dve ideje, dakle ideja o uspostavljanju jedinstvenog sistema vrednosti, koji će počivati na antifašističkom nasleđu, ali i ideja o međusobnoj koegzistenciji dojučerašnjih neprijatelja i u Hladnom ratu zavađenih strana, postati temelji Organizacije ujedinjenih nacija, koja će preko svoje Agencije za obrazovanje, nauku i kulturu ili Uneska (United Nations Educational Scientific and Cultural Organization) osnovane već 4. novembra 1946. godine (Janev 2004: 90), odigrati jednu od ključnih uloga u realizaciji nekih od segmenata brojnih reformi školstva koje će biti sprovedene širom Evrope (engleska reforma sistema školstva 1944; francuska Lavanž-Valonova školska reforma 1945; Reforma sistema školstva u Švedskoj; Reforma sistema školstva u Zapadnoj Nemačkoj; Sovjetska reforma sistema školstva 1958) i sveta (Reforma sistema školstva u Japanu) (Поткоњак 2000: 144–170), pa i u Jugoslaviji (1958), koja je Unesku pristupila 1950. godine, odnosno godinu dana pošto je vrh Komunističke partije Jugoslavije definisao novu politiku obrazovanja i vaspitanja.

Nova politika obrazovanja i vaspitanja u Jugoslaviji definisana je na Trećem plenumu CK KPJ u decembru mesecu 1949. godine. Praktičan rad na reformi školstva otpočeo je 22. maja 1953. godine kada je Narodna skupština FNRJ donela *Rezoluciju o obrazovanju i zadacima Komisije za reformu škola opšteg obrazovanja*, čime je reforma praktično mogla da počne da se sprovodi. Zahtev za „novom školom“, koji je jasno artikulisan kroz odluke Trećeg plenuma CK KPJ iz decembra 1949. godine predstavljao je u širem smislu zahtev za uspostavljanjem novog koncepta detinjstva u Jugoslaviji. Zahtev za promenom na polju „tretiranja“ dece u državi i društvu krajem četrdesetih i početkom pedesetih godina nije došao isključivo spolja. Naprotiv, on je predstavljao reakciju na tešku „jugoslovensku

stvarnost“ (Petrović Todosijević 2017: 49). Pre svega, po prvom posleratnom popisu stanovništva iz 1948. deca do 14 godina starosti činila su 32,53% od ukupnog broja građana Jugoslavije² što ih je činilo ne samo jednom od najbrojnijih već i jednom od najznačajnijih društvenih grupa. Buduća izgradnja socijalizma u Jugoslaviji zavisila je od mogućnosti države da 32,53% svog neaktivnog stanovništva zbrine unutar nedovoljno razvijenog sistema prosvetnih, zdravstvenih i socijalnih ustanova. Pored toga, rezultati svih anketa koje su rađene s kraja četrdesetih i početkom pedesetih godina, u vezi sa formulisanjem nove politike obrazovanja i vaspitanja u Jugoslaviji, ukazivali su na činjenicu da najmlađi Jugosloveni provode u školi u proseku tri do četiri sata dnevno tokom dve stotine dana u godini. Velika zapitanost postojala je u vezi sa kvalitetom vremena koje deca i mladi provode tokom ostalih sto šezdeset pet dana u godini. Postavilo se pitanje – Na koji način učenici provode sate koji im preostanu tokom dana nakon završetka nastave u školi? U takvoj situaciji državi koja se oslanjala na niz masovnih organizacija, što će se pokazati kao nedovoljno, nije preostalo ništa drugo nego da saveznika potraži u okviru „šire društvene platforme“, tj. među milionskom masom roditelja. Na taj način je tradicionalna uloga roditelja postala jedna od najznačajnijih uloga u izgradnji socijalističkog čoveka. Kako odnos roditelja i deteta ne bi bio prepušten tradicionalnim obrascima vaspitanja, već od strane države i partije definisanim konceptom, nova politika obrazovanja i vaspitanja morala je napustiti učionicu i izaći u školsko dvorište, na ulicu, u nova stambena naselja, među sve pripadnike buduće socijalističke zajednice.

Jugoslovenski otac

Javna vlast zauzima aktivnu ulogu u stvaranju porodice još od vremena Francuske građanske revolucije, tačnije od 20. septembra 1792, kada je revolucionarna vlast donela odluku da se brak može sklopiti samo pred državnim činovnikom i da će se samo tako sklopljen brak smatrati valjanim u očima zakona. Konvent je prvi pošao od načela koje je definisao Danton da deca „pripadaju prvo Republici, pa zatim roditeljima“ (Хаит 2003: 27). Pre pojave marksizma socijalisti su porodici pripisivali najveći značaj. Pero primećuje da iako socijalisti „jednodušno kritikuju porodicu svoga vremena“ retki su oni, „koji zamišljaju njeno potpuno ukidanje, kao što su retki oni koji predviđaju prevrat u ulogama polova,

² „Ukupno stanovništvo po starosti i polu. Popis stanovništva 15. mart 1948“, *Statistički godišnjak FNRJ za 1954. godinu*, 1954, 55. Prema rezultatima popisa iz 1948. godine deca uzrasta od 0 do 14 godina delila su se u nekoliko uzrasnih kategorija. Prvu su činila deca od 0 do 4 godine, kojih je bilo 1.647.287; drugu su činila deca uzrasta od 5 do 9 godina, kojih je bilo 1.686.309; treću su činila deca uzrasta od 10 do navršених 14 godina starosti, kojih je bilo 1.798.041.

s obzirom na duboko verovanje u prirodnu nejednakost muškaraca i žena“ (Перо, „Породица победница“, 2003: 78). Sredinom 19. veka počeli su da dominiraju umereni stavovi, jer su se socijalisti našli uhvaćeni između dva zahteva, „okolnog moralizatorstva i kritika koje buržoaska misao upućuje proleterskom divljaštvu. To ih je nateralo da ostanu kruti u stavu koji iziskuje poštovanje radničke i narodske *klijentele*, one za koju su štednja i porodični moral sastavni deo klasne svesti“ (Перо, „Породица победница“, 2003: 79).

Kao „atomu civilnog društva“, porodici, čije je dobro funkcionisanje od bitne važnosti za snagu države i za napredak čovečanstva, dodeljene su mnoge uloge. Pero primećuje: „Ona je noseća greda u proizvodnji, te obezbeđuje funkcionisanje ekonomije i prenošenje imovine; ona je ćelija za reprodukciju, te proizvodi decu kojoj pruža prvu socijalizaciju; ona je jemac rase, te bdi nad njenom čistotom i zdravljem; ona je posuda za stapanje nacionalne svesti, te prenosi simbolične vrednosti i sećanja na začetak; ona je tvorac shvatanja o građanstvu kao pripadničtvu državi i o civilnosti kao pristojnosti“. „Pristojna porodica“, odnosno „dobra kuća“, smatrala se temeljom svake države, pa i one sa republikanskim državnim uređenjem. Pero ističe kako „republikanci čak veruju u kontinuitet između ljubavi prema porodici i ljubavi prema otadžbini, u dva pobrkana materinstva i u osećanje za čovečanstvo“. Upravo u tome on vidi sve veće zanimanje države za porodicu, i to najpre za siromašne „koje su slaba karika u sistemu, a potom i za sve ostale“ (Перо, „Породичне функције“, 2003: 82).

U slučaju jugoslovenskog posleratnog društva, odstupanje od tradicionalnih obrazaca vaspitanja predstavljalo je teško savladiv problem, jer su svi raspoloživi podaci ukazivali na veoma nepovoljnu socijalnu strukturu muškaraca i žena, koji su pripadali onim uzrastima među kojima je bilo najviše roditelja dece osnovnoškolskog uzrasta, a to su prema popisu iz 1948. bili oni Jugosloveni i Jugoslovenke koji su imali između 25 i 39 godina starosti. Po rezultatima popisa iz 1948. pripadnika uzrasta od 25 do 39 godina bilo je 2.985.666³ ili 8,93% od ukupnog broja stanovnika. Zajedno sa decom uzrasta od 7 do 14 godina bilo ih je 5.826.653, što znači da su zajedno činili 36,94% od ukupnog broja građana Jugoslavije, što ih je, nezavisno od drugih faktora, činilo jednom od najbrojnijih i samim tim najznačajnijih društvenih grupa.

Kada se govori o uzrasnim kategorijama između 25 i 39 godina, treba naglasiti još jednu odliku ove grupe, a to je da se radilo o, pre svega, aktivnom stanovništvu. Najveći procenat onih koji su po rezultatima popisa iz 1948. imali između 20 i 54 godine, a pripadali su grupi aktivnog stanovništva, živeo je od poljoprivrede. Bilo ih je 4.451.213, odnosno 71% od ukupnog broja aktivnih

³ Prema rezultatima popisa iz 1953. pripadnika uzrasta od 25 do 39 godina je bilo 3.247.000 ili 19,18% od ukupnog broja stanovnika.

navedenog uzrasta.⁴ Znatan broj pripadnika uzrasta od 20 do 39 godina radili su kao aktivni službenici i nameštenici (641.452) ili u industrijsko-zanatskim radionicama (483.570). Oko 692.897 osoba navedenog uzrasta bavilo se drugim zanimanjima.⁵

Uvid u obrazovnu strukturu pripadnika uzrasta od 25 do 29, 30 do 34 i 35 do 39 godina znatno doprinosi sagledavanju socijalne karte porodica koje su imale decu uzrasta od 7 do 14 godina starosti. Po popisu iz 1948. od 12.438.503 Jugoslovena starijih od 10 godina, 3.162.941 je bilo nepismeno. Među pripadnicima uzrasta od 25 do 39 godina bilo je 658.718 ili 20,83% nepismenih; 505.566 ili 76,75% od tog broja bile su žene.⁶

Od 2.985.666 pripadnika navedenog uzrasta školsku spremu nije imalo 977.477 ili 33,76% građana i građanki Jugoslavije. Od tog broja 692.067 ili 70,80% bile su žene. Osnovnu školu je imalo završeno 1.612.082 ili 54%, od čega je žena bilo svega 756.561 ili 46,93%.⁷ Ipak, i pored, na prvi pogled loše obrazovne strukture, dolazi se do interesantnih zaključaka ako se posmatraju godišta starija od 19 godina. Među Jugoslovenima koji su imali između 25 i 39 godina bilo je najviše onih koji su imali završenu nižu i višu srednju školu, ali i fakultet. Od ukupno 964.536 građana sa završenom nižom srednjom školom njih 266.233 ili 27,60% je pripadalo navedenim uzrastima. Od 360.803 Jugoslovena sa završenom višom srednjom školom, 104.465 ili 28,95% je imalo između 25 i 39 godina. Ako se analiziraju podaci za četiri najveća fakulteta tj. Tehnički, Medicinski, Pravni i Filozofski i Prirodno-matematički, uočava se da su građani uzrasta od 25 do 39 godina bili među najbrojnijim studentima pomenutih. Od 8.538 Jugoslovena sa diplomom Tehničkog fakulteta njih 3.402 ili 39,85% je imalo između 25 i 39 godina. Od 6.433 građana sa diplomom Medicinskog fakulteta njih 2.151 ili 33,44% pripadao je navedenim godištim. Od 16.021 Jugoslovena sa diplomom Pravnog fakulteta njih 6.822 ili 42,58% je imalo između 25 i 39 godina. I na kraju, od 9.703 građana sa diplomom Filozofskog i Prirodno-matematičkog fakulteta njih 4.509 ili 46,47% pripadalo je navedenim uzrasnim kategorijama.⁸ Pripadnici

⁴ „Ukupno stanovništvo po zanimanju i sektoru svojine, prema grupama starosti i zarađivanju. Popis stanovništva 15. mart 1948“, *Statistički godišnjak FNRJ za 1954. godinu*, 1954, 56–57.

⁵ *Isto*.

⁶ „Ukupno stanovništva po narodnosti, polu, grupama starosti i pismenosti. Popis stanovništva 15. mart 1948“, *Statistički godišnjak FNRJ za 1954. godinu*, 1954, 60–63.

⁷ „Ukupno stanovništvo po školskoj spremi, grupama starosti i polu. Popis stanovništva 15. mart 1948“, *Statistički godišnjak FNRJ za 1954. godinu*, 1954, 58–59; Према резултатима пописа из 1953. године, од 5.622.000 грађана без школске спреме њих 1.084.000 или 19,28% је имало између 25 и 39 година. Према резултатима истог пописа од 6.173.000 са основном школом њих 1.671.000 или 27,07% је припадало истом узрасту.

⁸ *Isto*; Према резултатима пописа из 1953. године припадника узрasta од 25 до 39 година са дипломом факултета и високе школе било је: 34.000 од укупно 79.000.

ovih godišta rođeni su uglavnom u Jugoslaviji.⁹ Većina ih je rođena u srezu ili gradu gde su popisani.¹⁰

Već na osnovu ove analize može se uočiti da je napuštanje tradicionalnih obrazaca vaspitanja bilo posebno otežano zbog dva činioca: činjenice da su većina roditelja dece koja su išla u osnovnu školu od kraja Drugog svetskog rata do početka šezdesetih godina 20. veka živela od poljoprivrede, što znači da su živela na selu, kao i činjenice da je obrazovni profil majki dece osnovnoškolskog uzrasta u ovom periodu bio mnogo lošiji od obrazovnog profila očeva, koji se u značajnom broju slučajeva nisu mogli pohvaliti značajnijim stepenom obrazovanja.

Zbog svega navedenog državnim organima kojima je bilo povereno uspostavljanje nove politike obrazovanja i vaspitanja kroz reformu celokupnog obrazovnog sistema bilo je jasno da ne samo dete već i roditelji, tačnije rečeno majka i otac, moraju postati predmet ozbiljne rasprave političara, teoretičara, pedagoga, psihologa, pa i različitih štampanih glasila koja su služila konstruisanju poželjne slike kako porodice tako i pojedinačnih slika majke i oca.

Napuštanje tradicionalnog obrasca

Nulto prisustvo oca na stranicama štampanih medija u Jugoslaviji, posebno štampanih medija za decu, što je u najvećem broju slučajeva bila pionirska štampa, u direktnoj je vezi sa definisanjem i pozicioniranjem aktivne uloge dece i detinjstva u javnom prostoru u prvim godinama posle rata. Smrt najmlađih predstavljala je teško nasleđe Drugog svetskog rata. Prema proračunima Vladete Vučkovića, sa kojima je jugoslovenska država nastupila na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1947. godine, Jugoslavija je u ratu izgubila 1.706.000 stanovnika.¹¹ Bez obzira na činjenicu što nikada nije prebrojala žrtve svojih najmlađih građana, u godinama posle rata država se intenzivno služila predstavom deteta žrtve rata, kako bi jasnije pozicionirala ulogu najmlađih građana u „novoj“ državi. Jedno od najprisutnijih lica detinjstva u posleratnoj štampi, pogotovo u prvim godinama

⁹ „Ukupno stanovništvo po grupama starosti, polu i rodnom kraju. Popis stanovništva 15. mart 1948“, *Statistički godišnjak FNRJ za 1954. godinu*, 1954, 64; 2.936.172 od 2.985.666 pripadnika ovih uzrasta rođeno je u Jugoslaviji.

¹⁰ Isto; Prema rezultatima popisa iz 1948. godine 2.152.586 ih je bilo rođeno u srezu ili gradu gde su popisani. Prema rezultatima popisa iz 1953. godine trend se nastavio. 2.245.000 ih je bilo rođeno u srezu ili gradu gde su popisani.

¹¹ Po podacima Bogoljuba Kočovića iz 1985. godine broj žrtava Drugog svetskog rata u Jugoslaviji iznosi 1.014.000 (vidi više u: Bogoljub Kovačević, *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji*, Sarajevo: Veritas Foundation Press, 1985). Prema podacima Vladimira Žerjavića iz 1989. taj broj je nešto veći i iznosi 1.027.000 stradalih (vidi više u: Vladimir Žerjavić, *Gubici stanovništva Jugoslavije u Drugom svetskom ratu*, Zagreb: Jugoslovensko viktinološko društvo, 1989).

posle rata, bilo je lice deteta borca. Sa jedne strane, ono je pripadalo korpusu žrtava svih uzrasta koji su se borili za slobodu, jer je jedna od osnovnih odlika antifašističke kulture sećanja koja je negovana u Jugoslaviji i Evropi posle Drugog svetskog rata bilo odavanje počasti aktivnim borcima u borbi protiv fašizma. Sa druge strane, ono je eksplicitno trebalo da afirmiše dečiju žrtvu, ali ne onu koja je svoj identitet izgubila u frazi „žrtva fašističkog terora“, već onu koja je pala kao aktivni borac za slobodu, legitimišući na taj način decu kao društvenu grupu koja u godinama posle rata mora imati aktivnu ulogu u procesu obnove i izgradnje zemlje. Na taj način je podvlačena aktivna uloga koju su deca imala ne samo u borbi protiv fašizma, što je svakako bila jasna antifašistička poruka budućim naraštajima, već i u izvođenju Revolucije i stvaranju „novog“ društva, onog koje je na kraju krajeva trebalo da pripadne upravo njima. Najmlađi nosilac Ordena narodnog heroja¹² u Jugoslaviji, Boško Buha, koji je kao sedamnaestogodišnji dečak i učesnik Narodnooslobodilačke borbe poginuo na Jabuci kod Prijepolja 1943. godine, bio je jedan od najparadigmatičnijih slučajeva herojske žrtve koju su i deca morala podneti.¹³

U skladu sa dominantno aktivnom ulogom koja je bila namenjena deci kao ravnopravnim nosiocima promena u društvu, analiza pisanja pionirskih glasila u periodu od 1944. do početka šezdesetih godina 20. veka ukazuje na činjenicu da je u prvih nekoliko godina posle okončanja rata lik oca, tačnije rečeno lik oca koji ima aktivnu ulogu u procesu vaspitanja dece, gotovo nepostojeći na stranicama *Mladog borca*, *Pionira* i *Pionirskog rukovodioca*. Ovaj „manjak“ posebno dolazi do izražaja u *Mladom borcu*, koji je za razliku od druga dva časopisa počeo da izlazi

¹² Zvanje narodnog heroja Jugoslavije uspostavio je Vrhovni štab Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije, krajem 1941. godine po ugledu na zvanje heroja Sovjetskog Saveza, koje se dodeljivalo od 1934. godine. Orden narodnog heroja dodeljivao se „kao najveće priznanje za borce, komandire, komandante i političke komesare, koji se svojim junaštvom i požrtvovanošću u Narodnooslobodilačkoj borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika naročito istaknu“. Za vreme postojanja socijalističke Jugoslavije ukupno je proglašeno 1.322 narodna heroja od čega su 91 bile žene. Najveći broj nosilaca Ordena narodnog heroja odlikovan je posthumno od 1951. do 1955. godine povodom desetogodišnjice Narodnooslobodilačkog rata. Boško Buha odlikovan je Ordenom narodnog heroja 20. decembra 1952. Pored boraca i rukovodilaca NOVJ, Ordenom je odlikovano 22 strana državljana, 32 jedinice i ustanove NOVJ, 8 gradova i 4 društveno-političke organizacije. Jedinii višestruki nosilac Ordena narodnog heroja bio je Josip Broz Tito, koji je odlikovan tri puta (1944, 1972, 1977).

¹³ Narodni heroj Boško Buha dobio je i svoj memorijal u selu Jabuci kod Prijepolja. Izgradnja memorijalnog kompleksa počela je 1964. godine. Memorijalni kompleks „Boško Buha“ sačinjavaju: kameni beleg sa natpisom: „Ovde je 1943. godine poginuo pionir, borac i narodni heroj Boško Buha“; sedamnaest borova koji su posađeni na mestu njegove pogibije; Spomen-dom „Boško Buha“; bronzana figura dečaka-borca sa puškom i knjigom; osam bronzanih spomen-bista jugoslovenskih pionira partizana (Dragan Kovačević, Lepa Radić, Vera Mišćević, Mate Blažina, Sava Jovanović Sirogojno, Milan Mravlja i dr.), od kojih je većina posthumno odlikovana Ordenom narodnog heroja (Lepa Radić, Vera Mišćević, Mate Blažina, Sava Jovanović Sirogojno).

u ratu, tačnije rečeno odmah nakon oslobođenja Srbije u jesen 1944. godine. Sve do maja meseca 1945. godine i oslobođenja Jugoslavije, odnosno do kraja Drugog svetskog rata, organ Glavnog odbora Narodne omladine Srbije afirmisao je gotovo isključivo dve slike: sliku deteta borca, odnosno sliku deteta koje aktivno učestvuje u borbi protiv fašizma a za oslobođenje zemlje, i sliku deteta koje se aktivno angažuje u pozadinskim dešavanjima

Početak novembra meseca 1944. godine na stranicama *Mladog borca* objavljen je članak „Pionirka spasla savezničkog pilota“. U članku je opisan herojski podvig osmogodišnje pionirke iz Vranjica kod Splita, koja je bila spremna da žrtvuje sopstveni život da bi spasla savezničkog pilota. Opisujući spasavanje savezničkog pilota čiji se avion srušio kod Splita autor teksta ističe: „Posve blizu, čuvala je mala pionirka iz Vranjica svoje koze. Brzo je potrčala avijatičaru i pozvala ga da ide za njom. Sakrila ga između dve stene i pokrila granjem. U to su i Nemci našli pali avijon, ali od avijatičara nije bilo ni traga ni glasa. Švabe su bile besne. Tražile su od male pionirke da im kaže gde je saveznički pilot. Pretili su joj, vikali na nju, čak su joj uperili pištolj u čelo. – Ja sam malena, ja ne znam ništa, ja se bojim aviona – plakala je ona da zavara Nemce“ (*Млади борац*, 7. новембар 1944). Aktivna uloga dece u ratu naglašena je i u članku pod nazivom „Pioniri hvataju koljaše“, u kome je opisana uloga dece iz sela Gajtan u hvatanju odbeglog pripadnika četničkog pokreta Draže Mihailovića, izvesnog Božidara Simonovića, za koga se navodi „da je bio u četi Maksa *slovenca*, koji je iz Leskovca odveo 80 ljudi u dražinovce“ (*Млади борац*, 18. децембар 1944). Neustrašivost dece opisivana je u prozi ali i u stihu. Tako se u pesmi Aleksandra Markovića iz Požarevca pod nazivom „Miš, Švaba i pionir“ opisuje situacija u kojoj se nemački vojnik, direktno konfrontiran neustrašivom pioniru, osetio ne samo mali već i uplašen.

U jednom selu
nismo znali mi
Krio se je Švabo
Već nedelje tri

Mislio je jadnik
Da će da se skrrije,
Al ga primetio
Odred milicije.

Gle iz one šupe
Kraj od čizme viri
Potrčашe tamo
Mali pioniri

A Švaba se tada
Uplašio vrlo
I potrča brzo
On u mišje brlo.

Ali gle mišića
Kako hrabro stoji,
Švapskog *grenadira*
Ni on se ne boji.

Млади борац, 18. децембар 1944.

Pored afirmacije slike deteta borca u poslednjim mesecima rata trebalo je predstaviti i sliku deteta spremnog da se angažuje u pozadini ratnih dešavanja. Upravo će afirmisanje ove slike biti prvi korak ka pacifikovanju slike detinjstva, koje se već sa prvim danima mira moralo prilagoditi „novoј stvarnosti“ i prihvatiti nove, mirnodopske uloge. Mesec dana pred okončanje ratnih operacija na tlu čitave Jugoslavije, *Mladi borac* je pisao o grupi pionira iz Bariča, koja je zajedno sa svojim nastavnicima posetila ranjenike smeštene u Glavnoj vojnoj bolnici u Beogradu. U sklopu programa koji je izveden pred pacijentima pioniri su pevali: „Oj, kozice, kozice, daj mi više mleka da odnesem u bolnicu, ranjenik me čeka“ (*Млади борац*, 26. април 1945).

Prvi dani mira pružili su čitaocima pionirske štampe znatno drugačiju vizuelnu predstavu deteta. Dok se pionir u ratnim brojevima pionirske štampe prikazivao gotovo isključivo u uniformi sa partizanskom kapom i petokrakom zvezdom na njoj, odnosno kao vojnik, okončanje rata na tlu cele Jugoslavije pružilo mu je priliku da se „vrati“ kući i obuče svoje „staro“ odelo s manjim „dodatkom“, oličenim u pionirskoj marami, koja je zauvek trebalo da ga podseća da deca u Jugoslaviji imaju i svoj etički lik. „Povratak“ „staroj kući“ značio je povratak „novim“ roditeljima, koji su se u prvim godinama posle rata skoro isključivo prikazivali kroz svoja klasna obeležja (radnik/radnica, seljak/seljanka) i često kao deo šireg kolektiva kome su i sama deca pripadala. Naslovna strana *Mladog borca* od 1. maja 1945, kojom dominira crtež „novih“ građana Jugoslavije – u koloni, koju predvode pioniri iza kojih slede „široke narodne mase“ prikazane, pre svega, kroz ravnopravne likove stasitog radnika i radnice, dok proslavljaju pad Berlina i kraj Drugog svetskog rata – trebalo je da predstavlja projekciju poželjne slike jugoslovenskog društva budućnosti (*Млади борац*, 1. мај 1945).

Odsustvo slike ne samo oca već i „drugog roditelja“ u svim štampanim medijima, pa i pionirskim časopisima za decu 1945, 1946. i posebno tokom 1947. godine bilo je u direktnoj vezi s otpočinjanjem procesa obnove i izgradnje zemlje, koji su predstavljeni kao odbrana ratnih i revolucionarnih tekovina. Juna

meseca 1945. godine na stranicama *Mladog borca* pojavila se nova parola: „Fabrike, polje, škola – to je naš front“ (*Млади борац*, јун 1945). Moglo bi se reći da je u prvim godinama posle rata posebno naglašavana veza države sa jedne i dece i mladih sa druge strane. Afirmacija ove slike nije išla u prilog profilisanju slike roditelja, pa ni slike oca, jer je dete prepoznavano gotovo isključivo kao deo kolektiva. Realizacija Prvog petogodišnjeg plana (1947–1951) posebno je trebalo da doprinese poboljšanju položaja dece u društvu. Fokusom na Pionirsku organizaciju od 1947. trebalo je skrenuti pažnju na probleme dece i detinjstva u Jugoslaviji. Analiza pisanja štampe koja je izlazila tokom 1947. godine ukazuje na vidljivo prisustvo Pionirske organizacije u javnom prostoru. Moglo bi se reći da je od 1947. godine reč pionir postala sinonim za reč dete, a interesi pionirske organizacije počeli su da se tretiraju kao interesi celokupne dečije populacije uzrasta od 7 do 14 godina starosti.

Okupljanju sve dece oko Pionirske organizacije kroz koju će se zatim artikulirati „volja“ države u cilju realizacije onog dela Prvog petogodišnjeg plana koji se odnosio na najmlađe, trebalo je da doprinesu dva projekta koja su realizovana tokom 1947. godine. Prvi je otvaranje prvog pionirskog grada, a drugi je otvaranje prve pionirske pruge u Jugoslaviji. Beogradska štampa pratila je tokom čitave godine radove na realizaciji pomenutih projekata. Prvi Pionirski grad u Jugoslaviji otvoren je u Beogradu u Košutnjaku 31. jula 1947. godine.¹⁴ Paralelno sa izgradnjom Pionirskog grada u Beogradu građena je prva pionirska pruga u Zagrebu.¹⁵ Ista je otvorena mesec dana nakon otvaranja Pionirskog grada u Beogradu. Tokom 1948. štampa je nastavila da piše o podizanju reprezentativnih državnih projekata, kao što su centralni pionirski domovi i pionirske pruge. Juna meseca 1948. otvoren je Centralni dom pionira u Skoplju („Отворен је Централни дом пионира у Скопљу“, *Политика*, 9. јун 1948). Istog meseca u Ljubljani je svečano otvorena treća po redu pionirska pruga u zemlji („У Љубљани је јуче свечано отворена треће пионирска пруга у нашој земљи“, *Политика*, 14.

¹⁴ „У Кошутњаку се довршава уређење Пионирског града“, *Политика*, 6. јун 1947; „На свечан начин отворен је јуче у Кошутњаку први Пионирски град у нашој земљи“, *Политика*, 1. август 1947; „Пионирски град је добио своју пошту и телефонску централу“, *Политика*, 28. август 1947.

¹⁵ „Ускоро почињу радови на првој пионирској прузи у нашој земљи“, *Политика*, 7. јун 1947; „Прва београдска самостална чета стигла је на пионирску пругу и почела рад“, *Политика*, 15. јун 1947; „У Кошутњаку је јуче одржана велика свечаност поводом почетка радова на пионирској прузи“, *Политика*, 4. јул 1947; „Пионирска пруга допринеће да детињство наших најмлађих буде још лепше и срећније“, *Политика*, 21. јул 1947; „Совјетска синдикална организација посетила је Железник и Пионирску пругу“, *Политика*, 23. јул 1947; „На пионирску пругу стигла је прва локомотива“, *Политика*, 21. август 1947; „Завршетак полагања колосека на Пионирској прузи обележен свечаним митингом“, *Политика*, 31. август 1947; „У Максимиру код Загреба предата је саобраћају прва пионирска пруга у нашој земљи“, *Политика*, 1. септембар 1947.

јун 1948). Do kraja godine u Zagrebu je puštena u rad nova pionirska pruga i to u čast Drugog kongresa KP Hrvatske.¹⁶

Veza države, odnosno domovine i kolektiva, sa jedne i dece, odnosno pionira, sa druge strane našla je svoj puni izraz u tekstu pionirske zakletve, koja je oktobra meseca 1946. izgledala znatno drugačije u odnosu na pionirsku zakletvu koja će se polagati nekoliko decenija kasnije:

Zavetujem se pred pionirskom zastavom
i pred svojim drugovima pionirima
da ću učiti i živeti kao verni sin
svoje domovine – Federativne Narodne Republike Jugoslavije.
Zavetujem se da ću čuvati
bratstvo i jedinstvo naših naroda
i slobodu naše otadžbine
stečene krvlju njenih najboljih sinova
Za domovinu s Titom napred!

(Пионири, 10/1946)

Udaljavanje od rata i vraćanje svakodnevice u normalu već od kraja 1946. godine osvežilo je sadržaje pionirskih časopisa mirnodopskim temama, što je posebno došlo do izražaja na naslovnim stranicama *Pionira* i *Pionirskog rukovodioca*. Naslovnim stranama dva prestižna pionirska lista koja su između ostalog služila i za ideološko uzdizanje najmlađih počeli su da dominiraju prikazi dece bez ideoloških obeležja, odnosno bez pionirske kape i marame. Naslovnu stranicu *Pionira* iz novembra meseca 1946. krasila je fotografija nasmejane devojčice povezane seljačkom maramom (*Пионири*, новембар 1946). Naslovnom stranicom *Pionirskog rukovodioca* iz januara meseca 1947. dominirao je prikaz dece koja se igraju na snegu (*Пионирски руководилац*, 10/1947). Naslovnu stranu junsko-julskog broja istog časopisa krasili su pionirski rukovodilac i dva pionira, zagrljeni ispod palme na obali mora (*Пионирски руководилац*, јун-јул 1947). Naslovna stranica avgustovskog izdanja *Pionirskog rukovodioca* iz 1947, kojom je dominirao prikaz učiteljice i učenika, odnosno pionira okupljenih oko akvarijuma u kabinetu za biologiju, otvorila je (*Пионирски руководилац*, август 1947) na stranicama pionirskih časopisa temu obrazovanja i vaspitanja najmlađih. Tokom čitave 1947. godine procesu obrazovanja i vaspitanja pripadnika

¹⁶ „У Загребу је свечано пуштен у саобраћај део Пионирске пруге која иде од Дубраве до села Слановца“, *Политика*, 16. август 1948; „Данас ће бити свечано отворена нова пионирска пруга код Загреба“, *Политика*, 14. новембар 1948; „У част Другог конгреса КП Хрватске јуче је свечано пуштена у саобраћај нова пионирска пруга код Загреба“, *Политика*, 15. новембар 1948.

pionirske organizacije dat je ogroman prostor, što je bilo u znatnoj nesrazmeri sa zastupljenošću ove teme na stranicama istog časopisa u periodu pre početka školske 1947/1948. godine. Manjak tekstova posvećenih obrazovanju i vaspitanju najmlađih u periodu pre početka školske 1947/1948. može se razumeti kao direktna posledica nepostojanja jasno artikulisane politike obrazovanja i vaspitanja sve do kraja 1949. godine. Forsiranje sadržaja primerenijih deci osnovnoškolskog uzrasta na stranicama pionirskih glasila od početka nove školske godine predstavljalo je direktnu posledicu kritike koju će Pionirska organizacija početi javno da trpi od početka školske 1948/1949. Oktobra meseca 1948. godine na stranicama *Pionirskog rukovodioca* objavljena je Odluka Sekretarijata Centralnog veća Narodne omladine Jugoslavije u vezi s radom Saveza pionira, čijem su radu pripisani „krupni nedostaci koji se najčešće ogledaju u neispunjavanju njegovog osnovnog zadatka – vaspitanja dece“. Tom prilikom je rečeno da: „sadržaji i metode rada mnogih pionirskih organizacija ne odgovaraju novim zadacima koji stoje pred našom savremenom školom, one često puta ne razvijaju kod pionira ljubav prema sticanju znanja, ne vaspitavaju pionire u duhu svesne discipline i njihovog dobrog ponašanja u školi, kod kuće i na javnim mestima“ (*Пионирски руководиоци*, октобар 1948). I pored mnogih glasova koji su dolazili iz samog vrha partije, a koji su se zalagali za potpuno ukidanje pionirske organizacije, može se reći da je Savez pionira Jugoslavije opstao zahvaljujući činjenici da je u socijalističkoj Jugoslaviji morala postojati dečija organizacija koja će čuvati ideološki lik jugoslovenskog deteta. U procesu izgradnje modernog školskog sistema, koga će Jugoslavija dobiti donošenjem Opšteg zakona o školstvu 1958. Savez pionira Jugoslavije je bio marginalizovan (Petrović Todosijević 2017: 60). Od 1949. do 1958. odnosno od 1953. do 1958. godine u procesu sprovođenja velike školske reforme njegovu ulogu će preuzeti Savet društava za staranje o deci i omladini Jugoslavije, osnovan 1952. godine u Zagrebu. Savet društava za staranje o deci i omladini Jugoslavije će se preko različitih sekcija i komisija uključiti u izradu školske reforme. Zahvaljujući osnivanju i aktiviranju Saveta, Komisija za reformu školstva je u procesu reforme škole i uspostavljanja nove politike obrazovanja i vaspitanja za koju je već rečeno da je morala da počiva na podršci skoro tri miliona roditelja dece osnovnoškolskog uzrasta, u svoj rad uključila 186 stručnjaka odnosno pedagoga, psihologa, lekara, likovnih pedagoga, književnika, muzičara i društvenih radnika. Zahvaljujući formiranju Komisije za rad sa roditeljima kao potkomisije velike Komisije za reformu školstva koja je od 1953. postojala pri Narodnoj skupštini FNRJ, roditelji su zvanično prepoznati kao jedan od najznačajnijih saveznika države u procesu reforme škole i uspostavljanja nove politike obrazovanja i vaspitanja, koja je svoj puni izraz našla u promovisanju lika srećnog deteta i detinjstva. Takvo dete moralo je imati oba roditelja (Petrović Todosijević 2017: 64).

Коначно тата!

Nova politika obrazovanja i vaspitanja koja je u širem smislu redefinisala odnos prema deci i detinjstvu, pa samim tim i prema odnosu dece i roditelja, donela je na stranice pisanih medija u Jugoslaviji pedesetih godina 20. novu temu, koja je do tada uglavnom pripadala sferi privatnog, intimnog, skoro nedodirljivog, odnosno temu porodičnih odnosa za koje će se prvi put javno i otvoreno reći da nisu uvek ni idealni ni „uobičajeni“. Novi pristup obrazovanju i vaspitanju deteta doprineo je sagledavanju svih dečijih potreba, odnosno ne samo onih koje se zadovoljavaju u školi već i van škole. Smatralo se da bez saveza škole, masovnih organizacija i roditelja nova politika obrazovanja i vaspitanja, ona koja je našla svoj izraz u frazi „socijalističko vaspitanje“ ne može uspeti. Ova vrsta „saveza“ često je apostrofirana u štampi („Pedagogija, roditelji i štampa“ (*Политика*, 5. јун 1952), „Roditelji, škola, štampa i vaspitanje dece“ (*Политика*, 8. август 1952), „Roditelji i prosvetni radnici na zajedničkom polju“ (*Политика*, 19. март 1953).

Uloga roditelja u procesu vaspitanja budućih „graditelja socijalizma“ do te mere je prepoznata kao značajna da je u javne ustanove u Jugoslaviji prvi put uvedena nova praksa odnosno praksa „psihološke podrške“ porodici i roditeljima.¹⁷ Ova vrsta pomoći pružala se roditeljima i porodicama unutar prvih centara za porodicu i roditeljstvo koji, pod imenom „centri za obaveštavanje roditelja“ počinju da se osnivaju u Jugoslaviji pedesetih godina 20. veka.¹⁸ Komisija za rad sa roditeljima Saveta društava za odgoj dece i omladine Jugoslavije odigrala je značajnu ulogu u procesu kreiranja „centara za roditeljstvo“. Do 1962. godine roditeljima u Jugoslaviji ponuđena je pomoć u vidu 508 škola za roditelje i 600 centara-savetovališta koji pomažu porodici i direktno je angažuju u društvenim akcijama na podizanju dece. Jedno od prvih savetovanja posvećeno radu sa roditeljima održano je januara 1961. godine u Beogradu.¹⁹ Savetovanje je otvorilo neka od najznačajnijih pitanja vezano za: saradnju škole i roditelja, rad zdravstvenih i socijalnih ustanova i saradnju sa roditeljima. Uloga roditelja u vaspitanju postala je „preko noći“ predmet brojnih stručnih rasprava, okruglih stolova i savetovanja, od kojih je prvo, pod nazivom *Savetovanje o obrazovanju i vaspitanju roditelja*, održano u Ljubljani 28. februara 1957. godine („Саветовање о образовању и васпитању родитеља у Љубљани“, *Политика*, 1. март 1957).

¹⁷ „Организује се научна анкета о односу друштва и породице“, *Политика*, 10. јануар 1954; „Породица добија све већу улогу у правилном васпитавању деце“, *Политика*, 31. март 1954; „Млади психолози сарађују са одбором и родитељима на васпитању деце“, *Политика*, 3. фебруар 1955.

¹⁸ „Школа за будуће родитеље“, *Политика*, 5. децембар 1953; „Онивају се центри за обавештавање родитеља“, *Политика*, 26. новембар 1955.

¹⁹ Архив Јосипа Броза Тита, КРР, II-3-d-2, Aktivnosti Saveta društava za staranje o deci i omladini Jugoslavije, 7. март 1962.

Savet društava za staranje o deci i omladini Jugoslavije je bio posebno aktivan na polju izdavanja različitih materijala, časopisa i brošura. Naslovi poput: „Roditelji i deca“, „Film i omladina“, „Zaštita dece u odnosu na porodicu“, „Letovanje dece“, „500 filmova za decu“, „Filmska umetnost i škola“, „Filmska kultura mladih“, „Dečiji filmski klub“, „Katalog dobrih igračaka“, „Književnost za decu i rad u dečijim bibliotekama“, „Izbor knjiga za decu“ bili su pre svega namenjeni roditeljima i njihovoj novoj društvenoj ulozi (Petrović Todosijević 2017: 61).

Od početka pedesetih godina 20. veka novine u Jugoslaviji su bile preplavljene člancima o vaspitanju dece. Vaspitanje dece postalo je nova tema svih vrsta štampanih glasila u Jugoslaviji. Iz naslova većine članaka koji su objavljeni u različitoj štampi tokom pedesetih godina moglo se zaključiti da se radi o štivu koje je, u najvećem broju slučajeva, bilo namenjeno „majci“ ili „roditeljima“. „Figura majke“, za koju se sve do marta 1953. godine u tekstovima objavljenim u *Politici*, koji se odnose na odgoj i vaspitanje dece, ne kaže eksplicitno da može biti zaposlena, imala je tokom pedesetih godina veoma zapaženu ulogu u javnom prostoru, koja se u najvećem broju slučajeva svodila na ulogu žene u domaćinstvu i porodici. Tokom pedesetih godina 20. veka ova slika nije bila daleko od realnosti. Kako zbog navedene činjenice tako i zbog prisustva patrijarhalnih predstava o ulozi koju žena ima u društvu, autori tekstova o odgoju i vaspitanju dece često su se obraćali upravo majci. Tekstovi sa naslovima poput „Kako majke primaju savete o vaspitanju dece“ (*Политика*, 25. мај 1952), „Žene majke treba da vaspitavaju decu u duhu bratstva i jedinstva naših naroda“ (*Политика*, 13. новембар 1952), nisu bili retkost na stranicama *Politike* tokom pedesetih godina, a ni kasnije.

„Fizionomija oca“ tokom pedesetih godina 20. veka ne dolazi do izražaja u tekstovima koji se odnose na odgajanje i vaspitanje dece u Jugoslaviji. Prvi tekst u kome se eksplicitno govorilo o „modernoj ulozi oca u vaspitanju deteta“ objavljen je u *Politici* tek 27. marta 1954. godine, a sledeći tek 14. septembra 1957. godine. Tekstovi sa temama „Uloga oca u podizanju deteta“ (*Политика*, 27. март 1954) ili „Otac i kći“ (*Политика*, 14. септембар 1957) bili su prava retkost na stranicama *Politike*, ali i druge štampe tokom pedesetih godina 20. veka. Prva fotografija oca koji gura kolica sa novorođenčetom objavljena je u *Politici* 9. novembra 1957. godine („Сналажљив отац“, *Политика*, 9. новембар 1957). Ipak, to ne znači da se od oca nije očekivalo da učestvuje u procesu odgoja i vaspitanja sopstvenog deteta. Tokom pedesetih godina 20. veka figura oca je bila uvijena u „fizionomiju roditelja“, na čijem se polu nije eksplicitno insistiralo, mada je iz analize tekstova jasno da su roditelji u podjednako meri mogli biti i majka i otac.²⁰ Roditeljstvo tj. „savez“ roditelja oba pola apostrofira se u većini članaka koji se odnose na

²⁰ „Читаоци о улози родитеља у васпитавању омладине“, *Политика*, 24. март 1952; „Још једном о родитељима“, *Политика*, 31. март 1952.

odgoj i vaspitanje dece, iako su mnogi od ovih članaka objavljeni u okviru *Politikine Ženske strane*. U najvećem broju članaka – poput: „Navikavajte decu na red“ (*Полиџика*, 1. јун 1952), „Које место треба родитељи да изаберу за летовање свог детета“ (*Политика*, 8. јун 1952), „Како створити деци место за игру и забаву“ (*Полиџика*, 23. август 1952), „Родитељи и дете које први пут полazi у школу“ (*Полиџика*, 1. септембар 1952), „Пут којим води рђаво васпитање“ (*Полиџика*, 30. март 1952), „У будуће биће кажњени родитељи чија деца препродају биоскопске улазнице“ (*Полиџика*, 17. јул 1952), „Кад се васпитање препусти улици“ (*Полиџика*, 25. август 1952), „Захтев да се забране билијарске sale које штете васпитању младих људи“ (*Политика*, 2. октобар 1952), „Кад се деца играју на улици“ (*Полиџика*, 9. октобар 1952) – insistiralo се на кључној улози коју оба родитеља морају прихватити у процесу одлучивања о ономе што је најбоље за њихово дете.

Politika помоћи родитељима у свладаванју нових „manira“ у комуникацији са decom promovisala се посебно кроз *Politikinu* рубрику „Ne tako... – nego ovako“, где су кроз кратке скечеве и конкретне ситуације родитељи „подућавани“ како је пожељно разговарати са decom. Активна улога оба родитеља у процесу васпитања dece посебно је апострофирана у скечу кога је *Politika* објавила 10. новембра 1957. године. У првом делу скеча, под насловом *Ne tako*, мајка каже оцу: „Кад прочиташ новине, htela bih s tobom nešto da se posavetujem u vezi s Jelicom“, на шта отац каже: „Ne, draga moja! Vaspitanje dece spada u tvoju dužnost. Ja imam suviše posla“. У другом делу скеча под насловом, *Nego ovako*, отац каже ћерки Jelici: „Posle ručka ćemo ići da se malo prošetamo. Mama kaže da imaš nekih teškoća u školi“, на шта Jelica одговара: „Jeste, tata. Volela bih da znam šta ti o tome misliš“ (*Политика*, 10. новембар 1957).

Značajnu ulogu у процесу успостављања нових односа у породици имао је и начин на који су се високи државни функционери „slikali“ са члановима својих породица, односно пре свега decom. Ketrin Hal је приметила да „vladar mora biti човек unutrašnjeg prostora, ako hoće da postane omiljen“ (Хал, „Sweet Home“, 2003: 42) . Sklapanje braka са Jovankom Budisavljević у априлу месецу 1952. године драстично је утицало на промену имиджа Јосипа Броза Тита у јавности, јер је у јавни простор увело жену која ће у годинама које долазе бити званични и нераздвојни пратилец Јосипа Броза Тита. Званичне посете деџим установама, односно пре свега установама за бригу о социјално угроженој деци, биће скоро немoguће без присуства прве dame Југославије. Прва фотографија председника Федеративне Народне Републике Југославије, Јосипа Броза Тита са сопственом decom, односно синовима, објављена је у београдској *Politici* 25. маја 1953. године. Увођење најмлађих чланова председничке породице у јавни простор, у коме ће се они задржати све до краја живота Јосипа Броза, на дан када се у Југославији обележавао Титов рођендан, односно славио централни празник младих, требало је да подупре заузимање новог курса на пољу образовања и васпитања dece у Југославији.

Predstavljajući se prvi put, ne kao prijatelj sve dece, već kao roditelj svoje, Josip Broz Tito je želeo ne samo da podupre zvaničnu politiku oličenu u novoj politici obrazovanja i vaspitanja već i da pokaže da je „jedan od nas“, jedan od više miliona onih koji se moraju uhvatiti u koštac sa novim zahtevima vremena.

Može se reći da je upravo ovaj model, proklamovan u tzv. dnevnoj štampi, našao svoje mesto i u pionirskoj štampi, koja od početka pedesetih godina 20. veka više „ne liči na sebe“. Pre svega pionirska glasila, koja su u godinama posle rata u svom naslovu gotovo isključivo imala reč *borac*, a onda *pionir*, od početka pedesetih godina u skladu sa novom politikom obrazovanja i vaspitanja, koja vrlo jasno zagovara model „srećnog detinjstva“, menjaju politiku. Tako se glasilo Saveta Saveza pionira Jugoslavije od 1951. godine zvalo *Naša deca*. Iste godine, časopis *Naše dete* dobio je rubriku *Vaspitanje u porodici*. Analizom pisanja glasila Saveta Saveza pionira Jugoslavije tokom pedesetih godina 20. veka dolazi se do zaključka da je pionirska štampa u pedesetim godinama promenila svoju funkciju. Od medija namenjenog ideološkom uzdizanju najmlađih Jugoslovena ona je postala „alatka“ za osnaživanje „stručnih kompetencija“ roditelja. Transformacija pionirske štampe iz „dečije“ u štampu za odrasle odnosno „stručnu“ delimično je bila posledica nerazvijenosti pedagoške nauke u Jugoslaviji. Katedra za pedagogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu osnovana je tek 1950. godine i to u sklopu velike reforme školskog sistema u Jugoslaviji. Osnivanje beogradske Katedre za pedagogiju, školovanje stručnjaka „za obrazovanje i vaspitanje“ od kojih su mnogi, zahvaljujući članstvu Jugoslavije u Unesku od 1950, bili u prilici da se stručno usavršavaju pre svega na Zapadu, svakako je doprinelo i pokretanju brojnih stručnih časopisa – *Savremenoj školi* (Beograd), *Pedagoškom radu* (Zagreb) i *Prosvetnom delu* (Skoplje) pridružili su se: *Naša škola* (Sarajevo, 1950), *Slobodna pedagogika* (Ljubljana, 1950), *Predškolsko dete* (Beograd, 1950), *Nastava i vaspitanje* (Beograd, 1952), *Život i škola* (Osijek, 1952) i *Pedagoška stvarnost* (Novi Sad, 1955) (Petrović Todosijević 2017: 56) – koji će počev od početka šezdesetih godina 20. veka pa sve do raspada jugoslovenske države početkom devedesetih godina 20. veka obavljati onu funkciju koju je pedesetih godina imala pionirska, odnosno dečija štampa.

Tokom pedesetih godina 20. veka pionirskom štampom dominirale su dve teme: uloga porodice u procesu obrazovanja i vaspitanja dece i uloga roditelja u procesu obrazovanja dece.

I ako na prvi pogled slične, navedene teme profilisane su u pionirskoj štampi kao dve različite celine. Dok su autori tekstova posvećeni ulozi porodice u procesu vaspitanja i obrazovanja dece u svom fokusu imali mesto deteta unutar porodice, autori tekstova posvećenih ulozi roditelja u navedenom procesu više su bili fokusirani na društvenu funkciju roditelja u procesu „proizvodnje“ srećnog detinjstva u socijalizmu.

Početkom pedesetih godina 20. veka uredništvo glasila Saveta Saveza pionira Jugoslavije akcenat je stavljalo na samu ulogu roditelja u procesu vaspitanja i obrazovanja dece. Tekstovi poput teksta „Naša iskustva u pedagoškom prosvetivanju roditelja“ (*Наша деца*, 5–6/1952) trebalo je da „otvore“ i „predstave“ novu temu na stranicama pionirske štampe. Početak radova na reformi školstva formiranjem Komisije za reformu školstva 1953. godine u okviru koje su se posebno istakli članovi Komisije za rad sa roditeljima Saveta društava za odgoj dece i omladine Jugoslavije, zahtevao je praktično osposobljavanje roditelja za „rad sa decom“. Zbog toga će u narednom periodu pionirskim glasilima dominirati tekstovi poput: „Učešće roditelja u vaspitnom radu škole“ (*Наша деца*, 5/1953), „Kako društvo opštine Stari Đeram radi na prosvetivanju roditelja“ (*Наша деца*, март 1955) itd. Pionirska glasila često su obaveštavala o brojnim školama, konferencijama i savetovanjima posvećenim roditeljima i roditeljstvu. Članci poput „Među polaznicima škole za odgoj u porodici u Zagrebu“ (*Наша деца*, 2/1955), „Prva iskustva škole za roditelje u Beogradu“ (*Наша деца*, 1/1956), „Seminari za roditelje pri školama“ (*Наша деца*, 12/1956) trebalo je da naglase u kolikoj meri je proces obrazovanja i vaspitanja dece u socijalističkoj Jugoslaviji povezan sa procesom obrazovanja i vaspitanja roditelja. Tokom druge polovine pedesetih godina 20. veka u časopisima za decu bilo je sve više tekstova koji su se bavili konkretnim problemima roditeljstva ili određenim grupama roditelja. Članci pod nazivom: „Oblici rada sa roditeljima na selu“ (*Наша деца*, 2/1957), „Pedagoško obrazovanje roditelja na selu preko roditeljskih sastanaka“ (*Наша деца*, 12/1958) skretali su pažnju na specifičnost rada sa roditeljima u sredinama u kojima je ne samo manji broj dece bio obuhvaćen sistemom redovnog školstva već i u sredinama u kojima je patrijarhalni obrazac uloge roditelja, kako majke tako i oca, u procesu odgoja dece bio dominantan i veoma rasprostranjen.

Može se reći da je tokom čitavog perioda koji predstavlja predmet interesovanja ovoga rada uloga oca u procesu obrazovanja i vaspitanja dece bila zaodnuta „plaštom“ roditeljstva. Profilisanje slike oca vaspitača u javnom prostoru, kako u dnevnoj štampi, koja je sasvim sigurno imala veći uticaj na kreiranje stavova javnog mnjenja, tako i u pionirskoj ili dečijoj štampi, vezuje se tek za drugu polovinu pedesetih godina 20. veka, dok će ista biti eksploatisana tek u decenijama koje dolaze.

Na osnovu analize pisanja časopisa *Naša deca* može se zaključiti da se o aktivnoj ulozi oca u procesu vaspitanja dece češće pisalo tek od 1955. godine, kada je zahvaljujući održavanju Svetskog kongresa za zaštitu dece u Zagrebu 1954, a onda i Sastanka podmlatka eksperata za probleme rada s roditeljima Međunarodne unije za zaštitu dece u Parizu 1955. otvoreno pitanje redefinisanja odnosa, ali i obaveza u porodici usled sve zastupljenije prakse zapošljavanja žena.

Tekstom „Očev šamar“ (*Наша деца*, 2/1958) glasilo Saveta Saveza pionira Jugoslavije *Naša deca* otvorilo je 1958. godine na stranicama pionirske štampe novu

i važnu temu, odnosno temu fizičkog kažnjavanja dece, koja je, tih godina, kao što je već rečeno, bila izuzetno zastupljena i u dnevnoj štampi i u brojnim stručnim časopisima čije „bujanje“ predstavlja posledicu razvoja pedagoške nauke u Jugoslaviji pedesetih godina 20. veka. Iste godine, poznati jugoslovenski šansonjer Ivo Robić i tada devojčica, a kasnije poznata pevačica, Zdenka Vučković, opevali su na Opatijskom festivalu pesmu „Moja mala devojčica“, koja će ne samo u narednim godinama već i u narednim decenijama predstavljati lajtmotiv odrastanja u socijalističkoj Jugoslaviji, odrastanja koje je trebalo da počiva na prosperitetu i razumevanju među svim članovima porodice, pa i između dece i očeva.

Zaključak

Slika oca u jugoslovenskim časopisima za decu, ali i štampi namenjenoj širim društvenim slojevima stanovništva, od kraja Drugog svetskog rata do početka šezdesetih godina 20. veka bila je u direktnoj vezi sa pozicioniranjem slike deteta i detinjstva u javnom prostoru u Jugoslaviji po okončanju najvećeg sukoba u istoriji čovečanstva. Porazavajuće slike stradanja dece u Prvom, a onda i u Drugom svetskom ratu doprinele su, između ostalog, iznenadnoj i neočekivanoj emancipaciji dece kao društvene grupe u godinama posle Drugog svetskog rata. Staranje o deci kao društvenoj grupi moralo je biti usklađeno sa dva ključna principa na kojima je počivao „novi svet“ – ideji o uspostavljanju jedinstvenog sistema vrednosti koji će počivati na antifašističkom nasleđu, ali i ideji o međusobnoj koegzistenciji dojučerašnjih neprijatelja i u Hladnom ratu zavađenih strana. Upravo će ove dve ideje postati temelji Organizacije ujedinjenih nacija, koja će preko svoje Agencije za obrazovanje, nauku i kulturu ili Uneska, odigrati jednu od ključnih uloga u realizaciji nekih od segmenata brojnih reformi školstva koje će biti sprovedene širom Evrope i sveta pa i u Jugoslaviji (1958), koja je Unesku pristupila 1950. godine, odnosno godinu dana pošto je vrh Komunističke partije Jugoslavije definisao novu politiku obrazovanja i vaspitanja. Zahtev za „novom školom“ koji je jasno artikulisan kroz odluke Trećeg plenuma CK KPJ iz decembra 1949. godine predstavljao je u širem smislu zahtev za uspostavljanjem novog koncepta detinjstva u Jugoslaviji. Zahtev za promenom u oblasti „tretiranja“ dece u državi i društvu je predstavljao reakciju na tešku „jugoslovensku stvarnost“. Po prvom posleratnom popisu stanovništva iz 1948. deca do 14 godina starosti činila su 32,53% od ukupnog broja građana Jugoslavije. Buduća izgradnja socijalizma u Jugoslaviji zavisila je od mogućnosti države da 32,53% svog neaktivnog stanovništva zbrine unutar nedovoljno razvijenog sistema prosvetnih, zdravstvenih i socijalnih ustanova. Rezultati svih anketa koje su rađene s kraja četrdesetih i početka pedesetih godina ukazivali su na činjenicu da najmlađi Jugosloveni provode u školi u proseku samo

tri do četiri sata dnevno tokom dve stotine dana u godini. U takvoj situaciji državi koja se oslanjala na niz masovnih organizacija, što će se pokazati kao nedovoljno, nije preostalo ništa drugo nego da saveznika potraži među milionskom masom roditelja. Na taj način je tradicionalna uloga roditelja postala jedna od najznačajnijih uloga u izgradnji socijalističkog čoveka. Kako odnos roditelja i deteta ne bi bio prepušten tradicionalnim obrascima vaspitanja već određen konceptom koji su definisale država i partija, nova politika obrazovanja i vaspitanja morala je napustiti učionicu i izaći u školsko dvorište, na ulicu, u nova stambena naselja, među sve pripadnike buduće socijalističke zajednice. Zahvaljujući formiranju Komisije za rad sa roditeljima, kao potkomisije velike Komisije za reformu školstva koja je od 1953. postojala pri Narodnoj skupštini FNRJ, roditelji su zvanično prepoznati kao jedan od najznačajnijih saveznika države u procesu reforme škole i uspostavljanja nove politike obrazovanja i vaspitanja, koja je svoj puni izraz našla u promovisanju lika srećnog deteta i detinjstva. Takvo dete moralo je imati oba roditelja. Ulazak oca, kao aktivnog roditelja u procesu odgajanja i vaspitavanja deteta na stranice pionirske štampe, ali i drugih medija u Jugoslaviji nije bio nimalo lak. Profilisanje lika „tate“ u javnom prostoru bilo je skopčano sa „potiskivanjem“ tradicionalnih i patrijarhalnih obrazaca ponašanja. Trebalo je da prođe više godina da bi nova politika obrazovanja i vaspitanja, koja je našla svoj izraz u reformskim radnjama koje su okončane donošenjem *Opšteg zakona o školstvu* 1958, na stranice dečije ali i druge štampe „pustila“ „tatu“ koji gura kolica, i „ravnopravno“ sa „drugim roditeljem“ učestvuje u rešavanju svih problema sa kojima se suočava najmlađi član porodice. Jasnije profilisanje lika oca na stranicama dečije, ali i druge štampe u Jugoslaviji od kraja pedesetih i početka šezdesetih godina 20. veka značajno je doprinelo promovisanju savremenog koncepta očinstva i roditeljstva u decenijama koje su tek dolazile.

LITERATURA

Janev, Igor. *Kulturna diplomatija. Spoljna politika Jugoslavije (SCG) prema UNESCO-u*. Beograd: Institut za političke studije, 2004.

Kovačević, Bogoljub. *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji*. Sarajevo: Veritas Foundation Press, 1985.

Перо, Мишел. „Лица и улоге“. *Историја приватној живој. Од Француске револуције до Првој свейској райи IV*, Ур. Филип Аријес и Жорж Диби. Београд: Клио, 2003. 95–145.

Перо, Мишел. „Породица победница“. *Историја приватној живој. Од Француске револуције до Првој свейској райи IV*, Ур. Филип Аријес и Жорж Диби. Београд: Клио, 2003. 71–81.

Перо, Мишел. „Породичне функције“. *Историја приватној живој. Од Француске револуције до Првој светској рати IV*, Ур. Филип Аријес и Жорж Диби. Београд: Клио, 2003. 82–93.

Petrović Todosijević, Sanja. „Socijalizam u školskoj klupi i oko nje. Dometi reforme osnovnoškolskog sistema u Jugoslaviji 1949–1958“. *Socijalizam: izgradnja i razgradnja. Zbornik odabranih radova sa Drugog međunarodnog znanstvenog skupa Socijalizam na klupi. Socijalizam: izgradnja i razgradnja*. Ur. Chijara Bonfiglioli i Boris Koroman. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile; Zagreb: Srednja Europa, 2017. 45–70.

Поткоњак, Никола. *XX век: Ни „век гејнеја“ ни век његајојје: има наде: XXI век*. Београд: Учитељски факултет Универзитета у Београду, 2000.

Хал, Кетрин. „Sweet Home“. *Историја приватној живој. Од Француске револуције до Првој светској рати IV*, Ур. Филип Аријес и Жорж Диби. Београд: Клио, 2003. 42–66.

Хант, Лин. „Француска револуција и приватан живот“. *Историја приватној живој. Од Француске револуције до Првој светској рати IV*, Ур. Филип Аријес и Жорж Диби. Београд: Клио, 2003. 17–41.

Žerjavić, Vladimir. *Gubici stanovništva Jugoslavije u Drugom svetskom ratu*, Zagreb: Jugoslovensko viktimološko društvo, 1989.

Шмале, Волфганг. *Историја мушкосџи у Европи 1450–2000*. Београд: Клио, 2011.

PERIODIKA

Млади борац

Полиџика

Пионери

Пионирски руководилац

Наша деца

IZVORI

Objavljeni

„Укупно становништво по старости и полу. Попис становништва 15. март 1948“, *Статистички годишњак FNRJ за 1954. годину*, 1954.

„Укупно становништво по занимању и сектору својине, према групама старости и зарађивању. Попис становништва 15. март 1948“, *Статистички годишњак FNRJ за 1954. годину*, 1954.

„Укупно становништва по народности, полу, групама старости и писмености. Попис становништва 15. март 1948“. *Статистички годишњак FNRJ за 1954. годину*, 1954.

„Ukupno stanovništvo po školskoj spremi, grupama starosti i polu. Popis stanovništva 15. mart 1948“. *Statistički godišnjak FNRJ za 1954. godinu*, 1954.

„Ukupno stanovništvo po grupama starosti, polu i rodnom kraju. Popis stanovništva 15. mart 1948“. *Statistički godišnjak FNRJ za 1954. godinu*, 1954.

Neobjavljeni

Arhiv Josipa Broza Tita

Kabinet predsednika Republike

Sanja Petrović Todosijević

THE FATHER IMAGE IN YUGOSLAV CHILDREN'S MAGAZINES FROM THE END OF WORLD WAR II TO THE 1960'S

Summary: The father image in Yugoslav children's magazines from the end of World War II to the early 1960's was directly linked to the image of the child and childhood. Mass suffering of children in both world wars contributed to a sudden and unexpected emancipation of children as a social group in the years after World War II. The politics of defining childhood rested on the same principles as the "new" world, created by the war. The same principles formed the basis for the United Nations organization, which would, via its Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), play one of the key roles in the realization of school reforms in Yugoslavia (1958), which joined UNESCO in 1950, a year after the leaders of the Yugoslav Communist Party defined their new educational politics. The demand for a "new school", clearly articulated in the decisions of the Third plenum of the Central Committee of the Communist Party of Yugoslavia in December 1949, presented, in a broader sense, a demand for the establishment of a new concept of childhood in Yugoslavia. The demand for changes in the field of child "treatment" on the level of state and society represented a reaction to the difficult "Yugoslav reality". Children under 14 years of age comprised a third of all Yugoslav citizens. The future construction of socialism in Yugoslavia depended on the state's ability to nurture 32, 53% of its inactive population within an undeveloped system of educational, health and social institutions. In such a situation, the state could not rely only on a series of mass organizations, which proved inadequate; it had to find allies in the mass of millions of parents. Thus, the traditional parental role became one of the most important roles in the building of the socialist man. Since the state and the party decided to define a concept for the relationship between parent and child rather than leave them to the traditional education patterns, a new politics of education and upbringing had to leave the classroom and enter the streets in order to meet all the members of the future socialist community. Thanks to

the formation of the Commission for Cooperation with Parents, as a sub-commission for the large Commission for school reform which existed within the National Parliament of FPRY since 1953, the parents were officially recognized as the most important allies of the state in the school reform process and the establishment of a new politics of education and upbringing, which found its fullest expression in promoting the image of the happy child and childhood. The active participation of both parents in the process of “raising” children was promoted as a political imperative. The entrance of the father, as an active parent in the process of child raising and upbringing, into the pages of the pioneer press and other Yugoslav media was closely linked with the “suppression” of traditional and patriarchal conduct patterns. A more distinctive profiling of the father image in children’s and other Yugoslav periodicals, from the late fifties and early sixties onwards, significantly contributed to the promotion of the contemporary fatherhood and parenthood concept in the following decades.

Key words: Father, childhood, family, World War II, Third Plenum of the Central Committee of the Communist Party of Yugoslavia, new politics of education and upbringing, “happy childhood”, General Education Law, pioneers’ periodicals